

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 28.

Sorozatszerkesztő
MEZEY BARNA

Eckhart Ferenc emlékkönyv

Gondolat Kiadó • Budapest, 2004

Völgyesi Levente

GYŐR VÁROS ALKOTMÁNYOS HELYZETÉNEK VÁLTOZATAI A FEUDALIZMUS ÉVSZÁZADAIBAN

I.

A jelen dolgozatom vizsgálata arra irányul, hogy egy sorozat kezdeteként rávilágítsak arra, hogy különböző – későbbiekben részletezett – külső és belső hatások milyen módon határozhatják meg egy tipikus magyar városként induló municípium életét.

A fenti tipikus jelző természetesen eléggé tudománytalannak és megalapozatlannak mondható, hiszen tipikus városfejlődési modell egyébként sem igazán, de Magyarországon még annyira sem általánosítható, talán elég utalni a városi fejlődést meghatározó különféle idegen jogrendszerek hatásaira, és itt elsősorban nem az olyannyira ismert hospes jogokra gondolok.

Mint már említettem, egy sorozat részének szánom írásomat, amelynek indító epizódjaként most Győr város jogfejlődésére helyezem a hangsúlyt, amely város fejlődése magán hordozza a magyar nép zivataros századainak nyomát.

II.

A régészeti kutatások alapján megállapítható, hogy már a történelem előtti időkben is embercsoportok és kultúrák hada választotta lakóhelyének e földrajzi szempontból igen kedvezőnek mondható vidéket. Minket természetesen ez a korszak most nem igazán érdekel, talán csak annyiban, hogy honfoglaló őseink is hamar birtokukba vették e gazdag területet.

A fenti ténynek az ad különösebb hangsúlyt, hogy a vezérlő fejedelem, Árpád törzsének szállásterületéhez tartozott a vidék, ezt a tényt látszanak

alátámasztani a környező helynevek is,¹ tehát a későbbi privilégiumok megszerzésének esélynövekedése már erre a tényre is alapítható.

Géza fejedelem idejéből származhat az a feljegyzés, amely szerint Otho comes apja, Geur lovag szolgálataiért ezen a környéken kap birtokot, és így ő a város névadója.²

Szent István királyunk idejében a városi fejlődés alapját az ország tíz püspökségének egyikének Győrbe telepítése segítette elő, amely egy királyi magánbirtokon teljesen természetesnek számít,³ valamint a jelentős Árpád-szállásbirtok koncepcióját támasztja alá az is, hogy a lázadó Koppány testének egyik negyede Győr várára tüzetett ki elrettentésül,⁴ tehát Győr már akkor is olyan helynek számított magyar földön, amelyet sokan látogattak. Itt hívnám fel arra a figyelmet, hogy a város civitas módjára való említése nem feltétlenül a szabad királyi városi rang korai megjelenéseként aposztrofálható, hanem az egyházi székhely létének hordozója is lehet.⁵

A civitas jelleg korai példájának tekinthető, hogy szinte az összes Árpád-házi királyunk megfordult falai között.⁶ Maga a vármegye is a várostól kapta nevét, tehát mint a régió kiemelkedő, talán megkockáztathatjuk, legkiemelkedőbb települése Győr városa volt. Kétséget kizárhatóan, a nemzetközi jogtörténet és szociológia egyik kiemelkedő képviselője, Gerhard Dilcher⁷ teóriájával élve, Győrnek minden meghatározó városi kritériuma megvan.

A fentiek bizonyításaként hozható fel a következő lényeges elemek sora: Győr megerősített városfallal épült meg, a város jogosítványait királyi kiváltságlevelek is megerősítettek.⁸ A városnak szabad önkormányzata,

¹ Lásd Lengyel Alfréd: A középkori Győr. In *Győr. Várostartörténeti tanulmányok*. Győr, 1971, 81. o.

² Lengyel 1971, 92. o.

³ Vö. Szabady Béla: Győr szabad királyi város kialakulása. In *Győri Szemle Könyvtára*, 27. kötet, Győr, 1943, 7. o.

⁴ Lengyel 1971, 82. o.

⁵ Vö. Ladányi Erzsébet: Az oppidum fogalom használata a középkori Magyarországon. Az oppidum jogélete. In *Leváltári Szemle*, 1994/4. sz., 3–12. o.

⁶ Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára* (1851). II. k. 70. o. skk.

⁷ Gönczi Katalin: A középkori város a jogtörténet szemszögéből. In *FONS*, III. évf. 1. sz. (1996) 17. o. skk.

⁸ Későbbi, részletes tárgyalásuk miatt taxatív jellegű említésüket itt mellőztük.

saját joghatósága van, valamint az autonóm közösség összetartó ereje is megtalálható elem, így a városi védőszent kultusza is.⁹

A püspökség mellett a várispánság jelenléte szinte trivialis. Jelentőségét növeli az előbb említett királyi fennhatóságon kívül, hogy úthálózati gócponton fekszik, kedvező révétkelési lehetőség nyílik a folyókon, valamint hogy kezdetől fogva hadi és közigazgatási központ, amelynek a püspökségi, káptalani írásbeliség is lényeges indukálója lehetett. Kezdetben a város két részre oszlik: a püspöki jövedelmet biztosító egyházi birtoktestre, valamint a város nagy részét érintő királyi birtokra, amelyet igazgatási szempontból az ispánra bízott az uralkodó, talán azzal a céllal is, hogy az egyházi funkcióra szánt püspökségnek ne kelljen túlságosan világi ügyekbe bonyolódnia, ráadásul teljesen feleslegesen.¹⁰

A XII. században már tovább osztódik Győr: a püspök és káptalanja az addig közös területet felosztják egymás között, miután a közös káptalani élet megszűnik. Így a három fő rész: a püspöki rezidencia (castellum – belső vár[lakótorony]), a káptalani város (castrum – külső vár), az ispán alá tartozó királyi város, valamint (negyedikként plusz) az extra muros terület, amelyről csak annyit tudunk, hogy a „vár” kapuja előtt tartották a szombati heti piacot, tehát bizonyos épületegyüttesnek már kellett állnia ezen a területen is.¹¹

A külvárosi lét további bizonyítékai a hasonló városoknál megtalálható szinte azonos településhalmazok is. Ékes bizonyítékai vannak Esztergomnál és Székesfehérvárnál, a későbbi korban pedig elég csak a közismert budai példát említeni, ahol Al- és Felhévíz, Logod stb. léte szinte evidencia szintjén él a mai lokálpatrióta lakosság emlékezetében is.

Győr birtokosai kezdetben azért igen tarka képet mutatnak: király, püspök, káptalan, Héderváryak, johanniták. A királyok szemében fontos városok sorsa – főleg a tatárjárást követően – az uralkodókat érzékenyen érintette, ahogyan Otto von Gierke definíciója¹² is leszögezi, tehát érdek-

⁹ Vö. Ladányi Erzsébet: Egyház és patrónusa, országok és városállamok védőszentjei. In *Barta Gábor emlékkötet*. Pécs, 1996.

¹⁰ Szabady 1943, 7. o.

¹¹ Vö. Fügedi Erik: Győr városának 1271. évi kiváltságlevele. In *Győr. Vároستörténeti tanulmányok*. Győr, 1971, 112. o. és Csizmadia Andor: Győr küzdelme a szabad királyi városi rangért. In *Győri Szemle Könyvtára*, 25. k. Győr, 1943, 3. o.

¹² Gönczi 1996, 11–15. o.

szövetség alakul ki a központi hatalom és a városi autonómiáért küzdő polgárság között.

Már IV. Béla a préposti földek rovására Fehérvárot a külvárosban élő latin hospeseket betelepíti a városba, felruházza őket a városi kiváltság lényegi elemeivel.¹³ Nemsokára Győr esetében is ezzel a megoldással találkozunk. IV. Béla királyunktól Győr a harmincadvám hivatali helyének javadalmazó lehetőségét kapja meg.¹⁴

Az első kiváltságlevél, amellyel kapcsolatosan már biztos kiindulópontunk lehet a közjogi fejlődés tárgyában, az V. István király 1271. évi kiváltságlevele. Jelen oklevél kiállításának közvetlen előzménye Győr város lakóinak hőies ellenállása II. Ottokár cseh király ugyanezen évi Magyarország ellen a térségben intézett támadásával szemben.¹⁵ A javadalom a királyhű városnak szól. Ez a szabadságlevél kiveszi Győr lakosait a várispánság joghatósága alól, így a megerősített királyi település függetlenedik az állami hatalom közvetlen befolyása alól.¹⁶ Ennek legfontosabb ismérvei a szabad bíróválasztás gyakorlata,¹⁷ valamint a város fenntartásának fiskális oldala, a szabad vásártartás joga,¹⁸ amelybe országos és a szokásos heti vásárok is beleértendőek, valamint az árumeállító jog gyakorlása.

A hospesek a fenti kiváltságlevél értelmében szintén a városban nyernek elhelyezést, főleg a nyugati – történelmi tanulmányainkból jól ismert – támadások elleni eredményes védelem érdekében. Ennek előtte az említett hospesek az ispán alá voltak rendelve, az ispán bíraskodott felettük, és neki fizették a terragiumot (földbért) is. Egy körülbelül két évvel korábbi, még IV. Béla király által kiállított oklevél tanúsága szerint ezek a szegényebb sorsú kereskedő és földműves hospesek évi fél fetró terragiumot fizettek.

¹³ Fügedi 1971, 113. o.

¹⁴ Szabady 1943, 9. o.

¹⁵ Vö. Lovas Elemér: Győr város kialakulásának vázlatja. In *Győri füzetek*, 2. sz. Győr, 1940, 9. o. és Lengyel 1971, 89. o.

¹⁶ Jankó László: Győri ötvösök a XVI–XIX. században. In *Győri Szemle Könyvtára*, 13. k. Győr, 1934, 3. o.

¹⁷ Ezzel ismételtelen eljutottunk a dilcheri fogalom meghatározáshoz.

¹⁸ Már a kezdetektől fogva hat országos vásárról tudunk: Szent Péter székének ünnepe (jan 18.), Szent György vértanú emléknapja (ápr. 23.), Nagyszerda, Úrnapja, Kisasszony napja (szept. 8.), Szent Erzsébet ünnepe. Forrás Csizmadia Andor: Győr szabad királyi város közigazgatása a szabad királyi város rangra emelkedése előtt. In *Győri Szemle Könyvtára*, 15. sz. Győr, 1934, 19. o.

V. István oklevele minden városi lakosnak azonos jogokat és kiváltságokat adott, bármelyik, előbb már említett fennhatóság alatt is élt.¹⁹ Viszont – és ezért nem véletlen, hogy Győrrel ilyen részletesen foglalkozom – olyan helyzet állt elő, amely olyannyira atipikus, hogy ennek kérdése sem Esztergomban, sem Fehérvárott fel sem merülhetett, ez pedig a heterogén uralmi tényező problematikája. Már IV. Béla kimondotta,²⁰ hogy amely javadalmakat már Istennek ajánlottak, azt ember vissza nem veheti. Viszont a püspök, illetve a káptalan mint egyházi hatóság egy ilyen kiváltságlevél folytán erősen károsodott, hiszen territóriumának lakói azonos jogot nyertek a királyi fennhatóság alatt lakókkal, ez a helyzet viszont joggal sértette az előd király rendelkezéseit. Így állt elő az a helyzet, hogy – bölcs kompromisszum módjára – a jogok és kiváltságok maradtak kiteljesedett formájukban, de a járadékokat és az adókat a volt egyházi birtokokon továbbra is a püspöki és a káptalani falunagyok szedték be. Az egyházi jurisdictio viszont a lakosságra nézve elenyészett.

Ennek hatására viszont már az ispán – ismervén az analógia jogintézményét – saját jogainak csorbítása miatt emelte fel a hangját, nem is eredménytelenül. Hogy ő se károsodjék anyagilag, a szombati heti vásár vámbevételét megkapta.

A fentiek miatt alakult ki, hogy a szabad piactartás (forum liberum) jogának haszna érdekében Győr ettől kezdve heti két piacot tartott, egyet szabadon önmaga hasznára, egyet pedig (szombaton) az ispán hasznára. A forum liberum értelmében tehát a király emberei vámot nem szedtek. És ami helytörténeti kuriózum, hogy amíg másutt az ispán a vásári vámok harmadát, itt mindig az egészét kapta meg.²¹

De nemcsak a városon belül kapott a polgárság jogokat: a győri kereskedő polgárok teljes személyes vámmentességet kaptak az egész országban. Említés történik továbbá az árumegállító jogról (ius stapulae) is, de Fügedi Erik szerint²² itt csak bátortalan királyi óhajról beszélhetünk, hiszen nincs semmilyen adatunk sem gyakorlásának terjedelméről (pl. milyen árura, melyik időszakban), sem útkényszer létéről, amely nélkül az árumegállító jognak semmi értelme sincsen, hiszen az idegen kereskedő

¹⁹ Fügedi 1971, 114. o.

²⁰ Fügedi 1971, 114. o.

²¹ Vö. Fügedi 1971, vonatkozó megállapításaival!

²² Fügedi 1971, 115. o.

jól felfogott érdekét szem előtt tartva más út választásával viszi el portékáját egy kisebb terhekkel kecsegtető város piacára.

További kiváltságok, hogy révállítási jogot nyer a város, valamint szégyensége folytán mentességet kapott a katonaállítás alól, illetve az ország főurai se szállásolhatják el magukat a városi lakosok terhére. A királynak járó földbért minden polgárnak elengedte a kiváltságlevél, kivéve az egyházi javadalmakkal kapcsolatosan már leírtakat. A város területe is növekedett, például egy szigettel is, hogy a sövényházakhoz megfelelő mennyiségű nyersanyagot nyerhessenek.

A saját és kizárólagos joghatóság megadatott a polgároknak: a város szabadon állíthat bírót, a nagyobb ügyekben (pl. emberölés) is szabadon eljárhat. Ha a bíró vonakodna igazságot szolgáltatni, az ország szokásai szerint a király előtt lehet perbe fogni. Kivételeket tartalmazó rendelkezéssel itt is találkozunk, mégpedig a hospeseket illetően: ők is szabadon választhatnak bírót, de azt megerősítés céljából a királynak be kell mutatni, valamint bírójuk csak kisebb ügyekben járhat el, egyebekben az ügyek a király bírója elé tartoznak.²³

Ez a szabadalomlevél végeredményében megad Győr városának minden olyan jogot, amelyet Székesfehérvár élvez, tehát summázva megállapíthatjuk, hogy Győr tárnoki városi rangra jut.²⁴

Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy a város minden lakosa megkapta szabadságát, a földbér és a vásártartás említett elenyészőnek mondható korlátai között.

Ezzel Győr elindulhatott a szabad királyi városok nyugati mintájú karrierjének befutásához.

A város kiváltságait igyekezett minden királlyal megerősíttetni, a város zavartalan fejlődésének lehetőségét, bírának és tanácsosainak királyhű politikája is elősegítette.

1361-ben Nagy Lajos király szabadságlevelében megtalálhatjuk V. István cikkeinek megerősítését: Győr szabad és önálló bírászkodását azzal a kitételrel, hogy ha a bíró vonakodik igazságot szolgáltatni, őt kell a király elé citálni. 1385-ben Zsigmond rendelkezéseiben a harmincad hivatal helyül ismét a város szerepel. Az első, városokkal foglalkozó országos jogforrás, Zsigmond 1405. évi ún. városi dekrétumában viszont hiányzik

²³ Fügedi 1971, 116. o.

²⁴ Szabady 1943, 9. o.

Győr országrendiségének említése. Bár Győr Lajos megerősítésénél fogva tárnoki város továbbra is, erről Zsigmond-korabeli forrásokban említést eddig még senki sem talált.²⁵

III.

Győr városát mégis alkotmányos szuverenitásában csorba érte, s ennek a politika, valamint az ország belső viszonyainak képlékenysége volt a fő okozója. A baj Albert király halálával († 1439) kezdődött, amikor is kiskorú gyermeke, László számára – a későbbi I. Ulászló királlyal szemben – rövid uralkodása alatt hatalmát átörökíteni nem volt elegendő ereje. Az özvegy Erzsébet királyné Győr megerősített várába menekült, amely olyan erősnek bizonyult, hogy Hunyadi János is csak eredménytelenül ostromolhatta.²⁶ Bár 1442 decemberében Erzsébet és Ulászló megegyezni látszottak, a királyné december 19-ei hirtelen halála az eddigi ígéreteket feleslegessé tette.

Amikor a királyné meghalt, Farkas László és Kollár Péter várnagyoktól adóslevél ellenében III. Frigyes római király magához váltja háromezer forintért a várost azzal az ígérettel, hogy a majdan trónra lépő Lászlónak adja vissza. Így öt éven keresztül német zsoldosok ülnek a magyar várban.²⁷

A város helyzete csak 1447-ben oldódott meg, amikor a regedei vagy más néven radkersburgi béke²⁸ keretében Frigyes kötelezettséget vállalt arra, hogy Salánky Ágoston győri megyéspüspöknek, valamint a káptalan háromezer forint váltság fejében visszaszolgáltatja az elzalogosított várost 1448. június 24. napján. Ugyanitt Ágoston püspök kötelezte magát, hogy ha Frigyes Győr várát és városát kezébe adja, ő a császár által Nagyszombati Lászlónak, Kollár Péternek és Kassai Józsefnek Győr vára átvétele alkalmával az átengedésért adott adóslevelet magához váltja, és azt Frigyesnek visszaszolgáltatja.²⁹

²⁵ Csizmadia 1943, 5–6. o.

²⁶ Szabady 1943, 10. o.

²⁷ Jenei Ferenc: Győr a magyar humanizmus korában. In *Győri Szemle Könyvtára*, 14. k. Győr, 1934, 4. o.

²⁸ 1447. július 1.

²⁹ Vö. Lengyel 1971, 95. o. és Csizmadia 1943, 6. o.

Még ugyanezen a napon született egy újabb oklevél is, amelyben Ágoston győri püspök és a győri káptalan kinyilvánítják, hogy Győr várát Frigyesről visszanyerték, és azt László király számára fenntartják.³⁰

A helyzet természetesen sokkal érthetőbb, ha megemlítjük, hogy Salánky Ágoston Zsigmond király híve, így érthetően Albert és László királyé, valamint Erzsébet özvegy királynéé is. A kiskorú László contra I. Ulászló harcban a Lászlót támogató Frigyes mellé áll, hiszen Frigyes László gyámja, tehát a város quasi ellenszolgáltatásként is felfogható V. László kezeiből.³¹

Így szűnt meg Győr teljes önállósága, tűnt el évszázadokra szabad királyi városi rangja. De mit is jelentett ez a továbbiakban?

A püspök volt egyben a vármegye főispánja is, tehát közigazgatásilag egységes, homogén formát öltött az egész város. Az egyház mint földesúr egyébként jóindulattal viseltetett a város iránt: annyit kért, hogy a város elismerje joghatóságát, tisztességgel fizesse Szent György mártír és Szent Mihály arkangyal tünnepén szokásos contribúciókat, cserébe a város viszonylagos önállóságát áévezett.³²

IV.

Alkotmánytörténetileg vizsgálódva az elkövetkezendő időszak fő jellemzője Győr város polgárságának háromszáz éves küzdelme a teljes szuverenitás újbóli visszanyeréséért.

A privilegizált helyzet elvesztését követően a város helyzete folyamatosan romlik. Mátyástól túl sok jót egyebekben sem remélhet azután, hogy a harcokban az ellentábor zászlóshajója volt, még akkor sem, ha abban a helyzetben a legitim hatalom örökletes kontinuitását támogatta.

A XVI. században, amikor a török hódítás veszélye konkretizálódott, Ferdinánd király idejében katonák költöztek a városba, preferálva a védelmi funkciót. A katonasággal együtt külföldi iparosok is nagy számban érkeztek, a homogén magyar lakosság képe egyre halványodott, a század végére az újonnan érkezettek már egyre nagyobb politikai, kulturális és

³⁰ Teleki József: *Hunyadiak kora Magyarországon*. X. kötet, 205–207. o.

³¹ Jenei 1934, 18. o.

³² Csizmadia 1934, 3. o.

társadalmi szerepet kértek. A fenti összetételű lakosság egyre inkább összetűz földesúrával jogaiért, és az egyébként is általában idegenben tartózkodó földesúr helyett a hatalmat ténylegesen gyakorló katonai parancsnok viták esetén inkább a polgárságnak ad igazat, mint a földesúrnak. Ezzel elindul a harc a város régi jogainak visszaszerzésére.³³

A török harcok eredményeként a gondok tovább nőttek: a földesúr püspök – az előbb leírtak szerint – szinte sohasem tartózkodott székelyén, ellenben a hatalmat a várkapitány gyakorolta, sokszor önkényesen, és hatalma annál inkább erősödött, minél inkább nőtt a török veszély. Így a város leginkább egy erődítmény és egy kaszárnya képét öltötte, a polgárság a katonaságot kiszolgáló civil személyzetté degradálódott. Tehát a város földesúra hatalma mellett a katonai önkény ellen is fel kellett vegye a harcot.

Természetesen a három szereplő egy hatalmi háromszöget képez, kölcsönösen igyekeznek egymás taktikájának csorbításával dominanciájukat érvényesíteni. Már az 1550-es években a káptalan mint földesúr 16 pontban tesz panaszt a királynak a várórság ellen:

1. A Szentmárton felé vivő hídon a profosz³⁴ vámot szed.
2. A profosz a város által kimért bor után is vámot szed.
3. A réteket a katonák kaszálják le, pedig a jobbágyok ebből fizetnek a királyi adót és a földesúri cenzust.
4. Ha a városi fuvarozók idegenből hozzák a takarmánynak való zabot, a katonaság azt elveszi.
5. A polgárokat a katonák önkényesen kiűzik házaikból.
6. A katonaság elfoglalta az abdai malmot.
7. A közeli falvakban lopnak, rabolnak a katonák.
8. A várarkot a győriekkel tisztíttatja a kapitány, pedig ez a feladat öt vármegye dolga volna.
9. A káptalan (földesúr!) lefoglalt házait sem adja vissza a katonaság.
10. Ingyenes fuvarozásra kényszerítettnek a polgárok.
11. A profosz ítélkezik a polgárok felett is, pedig az a földesúr joga volna.
12. Vadászat, agarászat közben a katona urak kárt tesznek a polgárok szőlőiben.

³³ Csizmadia 1934, 4. o.

³⁴ Katonai bíró, porkoláb (ném.; rég.).

13. A rablókkal és az elharapódzott rablásokkal szemben a katonaság nem tesz semmit.

14. A portyázó nagyurak, mint például a pápai várkapitány, hatalmaskodásaitól a király mentse meg a várost oly módon, hogy a urak tiszteljék a város szabadságát.

15. Idegen kereskedőktől törvénytelen módon a várkapitány vámot szed, ezért a kereskedők inkább elkerülik a várost, jelentős kárt okozva ezzel a polgárságnak.

16. Ebersdorfi Reinprech főkapitány mellőzi a jogszolgáltatást akkor, ha a polgárságon vagy a földesúron sérelem esik.³⁵

Az előbbi panaszáradatból is jól látszik, hogy mind a városi, mind a földesúri szuverenitáson komoly csorba esett ebben az időben, alkotmánytörténeti szempontból nézve a különféle kiváltságok csak *lex imperfecta* alakjában léteztek.

Az előző panasznak mégis lehetett némi foganatja, mert Miksa 1555-ben utasítja Pallavicini Sforza főkapitányt, hogy a kapitányai, illetve a katonái hagyjanak fel a győri polgárok zsarolásával.³⁶

Az önkényeskedés értelemszerűen az egyik napról a másikra nem szűnt meg, ezt bizonyítja immár az országgyűlésen született törvények sora is. Már az 1563:41. tc. intézkedik a gyilkosok, gonosztevők győri tartózkodása ellen. A török 1594–98-as jelenléte talán üde epizód csupán az alkotmányos viszonyokat tekintve, a hősiess visszafoglalást követően a helyzet szinte változatlan, a katonaság, a polgárság és a földesúr küzdelmével jellemezhetjük a minél nagyobb befolyásért.

A helyzet olyannyira változatlan, hogy már az 1599:19. tc. szerint Hardek Ferdinánd parancsnok ellen panaszt kell halljunk. Az 1618:26. tc. szerint a püspök és a káptalan sérelmezi, hogy a kapitányok és a katonai tisztviselők kiterjesztik joghatóságukat a polgárságra és a püspöki, káptalani alattvalókra is. Ez pedig már fél évszázada is így volt.

Az országgyűlési panaszok olyannyira erősek lehettek, hogy vizsgálóbizottság felállítását, megerősítését több törvénycikk is tartalmazza.³⁷ Nagy előrelépés a földesúr szempontjából az 1625:18. tc., amelynek értelmé-

³⁵ Győri Kápt. Ltár. Th. XIV. 2392. sz.

³⁶ Bedy Vince nagyprépost kézírata II. – Győr-vár és város története. In Győri Kápt. Ltár. II. Cth 50. sz. k. fasc. 499 o.

³⁷ 1622:50. tc.; 1647:45. tc.; 1649:37. tc.; 1659:79. tc.

ben a városba költözött katonák ezredenként csak huszonnégyen lehetnek. Valószínűleg a polgárságnak ezek eltartása is elég fáradságot, gondot és költséget jelenthetett. Személyüket tekintve a főkapitány joghatósága, de – és ez a nagyon lényeges előrelépés – ingatlanukat és hagyatékukat illetően a földesúr alá tartoztak.

Bár viták mindig akadtak, de ennek ellenére a polgárságnak jogai bizonyos részét a vizsgált évszázadokon keresztül sikerült megőriznie. A pallosjog intézménye, amelyet már az 1271-es kiváltság alapján bírtak, törvényi szabályozás folytán megerősítést nyert.³⁸ Ennek értelmében polgárok esetében bírójuknál, amíg nemesek ügyében a vármegyei fő-, illetve alispánnál maradt. Ezt lefordítva azt mondhatjuk, hogy amíg a polgárok a földesúrtól elkülönült jurisdikcióval rendelkeztek a korszak kezdetétől fogva, addig a nemesek a földesúr püspök joghatósága alatt álltak, hiszen a főispáni intézmény betöltője az ő személyében testesült meg.

A király, illetve az országgyűlés további megerősítést is adott a győrieknek, így újabb törvényekkel³⁹ tiltotta el a katonákat az abdai hídon való vámszedéstől és a réteken történő legeltetéstől.

Érdemes beszélni külön a polgárok bíróválasztási eljárásáról is, amely híven szemlélteti a földesúr és a város között fennálló hatalmi jogviszonyt. A polgárok a tanács tagjai közül négy személyt jelölnek, amely közül a bírót a földesúr nevezte ki. A gyakorlat azt mutatta, hogy a földesúr mindig a legtöbb szavazatot kapott jelöltet választotta, ha komolyabb kifogás nem merült fel ellene.⁴⁰ Azt azért meg kell jegyezni, hogy nem ösgyűlési⁴¹ formációban szavaztak a polgárok, hanem a tanács által kiegészített testület tette mindezt, így a hatalom egy elit klikk kezében maradt általában.

Miután áttekintettük statikusan a három fő szereplő egymás közötti viszonyát, érdemes kapcsolatukat dinamikusan is szemlélni, amelynek utolsó lépése Győr szabad királyi városi rangjának visszaszerzése. A katonasággal viszonylag kisebb a gond, hiszen a török veszély elmúltával Győr erődítmény jellege elenyészett. A földesúrral való összetűzés igazán akkor kezdődött, amikor a török veszély elmúltával az 1599:42. tc. értelmében a

³⁸ 1638:20. tc.

³⁹ 1659:23. és 24. tc.

⁴⁰ Csizmadia 1934, 11. o.

⁴¹ Vö. Csizmadia 1934, 14 o.

káptalan visszaköltözött Győrbe, és immáron közvetlenül tapasztalhatta a város hűségét, illetve hűtlenségét földesura iránt.⁴²

Az első rés a földesúri jogokon, hogy 1578-ban Rudolf király a bormérés jogát (és hasznát) egész évre a városnak biztosította, valamint ugyanígy intézkedett a pálinkafőzéssel kapcsolatosan is, a sörfőzés haszna pedig a város és a katonaság között oszlott meg. 1609 januárjában II. Mátyás privilégiumában a város jogai és kötelezettségei megerősítést nyertek, amely a következő pontokban foglalható össze röviden: a polgárok

1. közvetlenül a káptalantól és a püspöktől mint földesúrtól függenek;
2. karácsony táján két dámvad vagy egyéb hasonló nemes ételt ajánlodekoznak a földesúrnak évenként;
3. Védenybe (Moson vármegye) ingyenesen szállítják a földesúr hordóit szüretkor;
4. a székesegyház és a kapu melletti Rába-híd javításánál segédkeznek;
5. a káptalannak szekeret adnak bérbe illő bérért;
6. tizedet, kilencedet, quartát nem fizetnek;
7. árumegállító joggal bírnak,
8. július és augusztus hónapot kivéve szabad borkimérési joggal rendelkeznek;
9. katonai beszállásolás alól mentesek;
10. hat országos vásárt tarthatnak (1614-től hetet);⁴³
11. mentesek az adó, vám és illeték fizetése alól.
12. A városháza szintén mentes a katonai beszállásolás alól.

Annak ellenére, hogy kötelezettségek felsorolása is megfogalmazódott az előbbiekről, a káptalan tiltakozásába ütközött, a város ennek ellenére kihirdette a fenti pontokat. Ezeket a pontokat 1635-ben és 1646-ban II. Ferdinánd is jóváhagyta. A káptalan ekkor is tiltakozott, a város mégis kiharcolta a kancelláriánál általunk eddig ismeretlen eszközzel, hogy a város számára a fenti megerősített privilégiumlevelet kiadják.⁴⁴

A város ezt követően igen felbátorodott, látván saját sikereit és a földesúr tehetetlenségét. A rendelkezésre álló források alapján egyértelmű-

⁴² Gecsényi Lajos: A XVI–XVII. századi magyarországi városfejlődés kérdéséhez. In *Unger Mátyás emlékkönyv*. Budapest, 1991, 152. o.

⁴³ Ez a hetedik a Mária Magdolna napi vásár. A másik hat országos vásár taxációját lásd 18. sz. jegyzet alatt!

⁴⁴ Győri Kápt. Levéltár, Th. XVIII. 2834.

en megállapítható, hogy ettől kezdve a város a legcsekélyebb formában sem teljesíti előírt kötelezettségeit.⁴⁵

A huzavona ettől kezdve állandó: elvben a legtöbb jogvitában kimondják a földesúr jogainak tiszteletben tartását és a várost marasztalják, de még bizonyos perbeli városi elismerő nyilatkozat ellenére sem sikerül az adott szónak érvényt szerezni. Az 1649. évi országgyűlésen kimondott szentencia, miszerint a jobbágnak nem kell vámot fizetnie annál a hídnál, ahol a híd karbantartásában segédkezett, egyenesen a gyóriek malára hajtja a vizet, amely a mátyási szabadalomlevél vámmmentességet biztosító passzus érvényét igazolja, Pálffy Pál nádor előtt kötött egyik perbeli egyezség erejét, amely szerint tisztelni kell a földesúr jogait, alapjaiban ingatja meg.⁴⁶

A viták csak nem szűnnek meg, bár a város 1657-ben egy perben ismételt elismeri a földesúr jogait. Már egy évre rá, 1658-ban Wesselényi nádor kénytelen a gyórieket kötelezni a jobbági kötelezettségek teljesítésére. A földesúr jogait még – talán akaratlanul – a király is kikezdi, amikor I. Lipót 1679. augusztus 21-én kelt parancslevele arra utasítja Montecuccoli kapitányt, hogy a gyóriek ősi kiváltságait, így adómentességeiket is védje meg. Az meg 1687-ben egyenesen vérlázító, amikor a katonai parancsnokság elé utalják az összes adásvételi szerződés bemutatását, tovább gyengítve a káptalan pozícióit.⁴⁷

1700-ban egy újabb perben, ahol a polgárság a nemességgel száll harcba jogaiért, kimondatik, hogy a nemesek városi házaik után adót tartoznak fizetni, a polgárság ősi jogai megerősítést nyernek. A választott bírót viszont továbbra is be kell mutatni a káptalannak megerősítés végett. A magyar és német polgárok közötti ellentétet viszont a város ügyesen rendezti a német helyettes bíró intézményével.⁴⁸ III. Károly újabb szabadalomlellel örvendezteti meg a várost.

Az újabb botrány, amely immár szinte végzetes a földesúr számára, 1714-ben robban ki, Mátyóki Ádám postamester és ellenőr főbíróvá történő megválasztásával, illetve káptalani megerősítésével kapcsolatosan.⁴⁹

⁴⁵ Lásd pl. Káptalani Levéltár Th. XVIII. 2833!

⁴⁶ Csizmadia 1943, 15. o.

⁴⁷ Csizmadia 1943, 18. o.

⁴⁸ Csizmadia 1943, 20. o.

⁴⁹ Győr Kápt. Levéltár, Th. XVIII. 2845.

Győr városa egyértelműen támogatja a jelöltet, amíg a káptalan összeférhetetlenségre hivatkozik. Az ügy perre kerül, a királyi tábla a káptalannak ad igazat, kimondva azt is általánosan, hogy annak ellenére, hogy a káptalan nehezebb időkben mellőzte a szolgáltatások és adók beszedését, illetve bizonyos jogosítványait nem gyakorolta, a lakosság még ezen kötelezettségeket nem birtokolta el, a káptalan jogosítványai nem évültek el.

Előbbiek kapcsán maradt a városnak olyannyira megalázó fuvar és jégszállítás is, amelyet végül 150 forint lefizetése mellett megváltott. A pallosjog és bírságolások joga továbbra is – mint eddig – a városnál maradt. 1727-ben a hétszemélyes tábla az ítéletet jóvá is hagyja azzal a kitételrel, hogy a polgárrá válás kérdését is a káptalan intézze és szabályozza.

Ennek ellenére a káptalan már 1730-ban panaszkodni kénytelen a haditanácsnál a polgárság ellen. A király azt üzeni vissza, hogy a város – jogerős ítélete birtokában – éljen úriszéke jogával, és idézze meg a városi tanácsosokat. Ez meg is történik, de a tanácsos urak nem hogy nem mennek el a tárgyalásra, de a káptalani végrehajtók előtt a városháza kapuját be is zárják. A harc folytatódik, de nem sok eredménnyel kecsegtet.⁵⁰

Az eseményeknek Károly halála és Mária Terézia trónra lépése ad újabb lendületet. Az 1741:35. t.c. már úgy fogalmaz, hogy a gyóriek kötelesek fizetni a terheket, de csak az eliberatióig. Ennek öröme természetesen egy szalmaszálal sem tesznek keresztbe a kötelezettségteljesítés téréen. Sőt, a város eufórikus hangulatában – készülve a következő évi országgyűlésre – kinyomtatja Nagy Lajos király 1361-es, a gyóri káptalan által 1380-ban ártírt privilégiumlevelét, amely szintén az bizonyítja, illetve támasztja alá, hogy Győr királyi kiváltságoltsága folytán a tárnoki városok előkelő sorában foglalt helyet.⁵¹ A káptalan az 1742-es vármegyei generalis congregation ismét megint a várost, hogy amennyit anyagilag áldoznak a különféle ármánykodásaikra, hogy adót fizetniük ne kelljen földesuruknak, ebből az összegből bőven telne a kötelezettségek teljesítésére is. Bár az előbbi kétség kívül igaz, a város nem enged elveiből. A városnak sikerül megnyernie a királynő kegyeit, így Mária Terézia már 1743. január 13-án

⁵⁰ Csizmadia 1943, 24. o.

⁵¹ Csizmadia 1943, 24. o.

utasítja a káptalant, hogy küldjön követeket Bécsbe a várossal való meg-
egyezés tárgyában.⁵²

A közbenjárás sikeres, a követek 1743. január 30-án alá is írják a megá-
laponást,⁵³ amely a következőket tartalmazta:

1. A káptalan átengedi a belső és a külső városban levő összes földes-
úri jogait a városnak. Az újjvárosban levő korcsmaházat a tárházzal, a belső
piacon levő házat, kemencéket és három mészárszéket. Ezen kívül elen-
gedi az eddigi összes kötelezettséget.⁵⁴

2. A város kötelezi magát, hogy a következő Szent György napon a föl-
desúri jogokért és a kötelezettségek megváltásáért tizenhétezer forintot
fizet. Ezen kívül az eddig elmaradt adók és más jövedelmek, valamint a
káptalannak okozott kiadások megváltása fejében a szerződés aláírásakor
a város még ötezer forintot fizet.

3. A káptalan a városban minden jogáról lemond, fenntartja azonban
földesúri jogait a Monticulan.⁵⁵

4. Vizálykodások elkerülése végett a Káptalandomb határai ponto-
san meghatározandók.

5. A káptalan a dombon fenntart magának egy korcsmaházat és egy
mészárszéket, de a mészáros kizárólag a városi mészárosceh tagja lehet,
egyebekben a győri céhek rovására a dombon céhek nem keletkezhetnek.
A város fenntartja a jogot továbbá, hogy a káptalani korcsmaház látogatá-
sától eltilthassa a joghatósága alá tartozókat.

6. A káptalan földbirtokaiból fenntart magának.

7. A káptalan a városban sem vámot, sem útvámot nem fizet.

8. Az Esztergomi- és az Ambrózi-féle házakat a káptalan a városnak
átengedi illő ár ellenében.

9. A domb falához támaszkodó házak a városhoz tartoznak.

10. Az abdai határban újabb határjárást tartanak, és a határjeleket
megújítják.

⁵² Győri Kápt. Levéltár Th. XVIII. 2806–8.

⁵³ Károlyi Lőrinc nagyprépost, Milkovics János pápóci prépost, valamint Karner József
győri bíró, Babatits József és Vissy József tanácsosok, Baráthy János hites jegyző, Attin
György, Richter Ádám János, Miskolezi Ferenc, Totth István polgárok.

⁵⁴ Abdai vámfizetés, hordók szállítása Védenybe, dámvadak szolgáltatása stb.

⁵⁵ Ott található a Káptalandombon a kanonoki házak.

11. Ha Győr elnyeri a szabad királyi városi rangot, a plébániai egyház
kegyúri joga reá száll, ez esetben a város a kanonok közül fog egyet a plé-
bánosi állásra a püspöknek megerősítés végett bemutatni, a plébános illő
eltartásáról gondoskodni köteles.

12. A káptalan viszont megtartja iskolaházát, ahol a zenészek is laknak,
fizeti a káptalan a zenészeket és az iskolamestert, akiknek az eltartásához
a városnak nem kell hozzájárulnia.

13. Saját szükségleteire az abdai téglavetőből a káptalan saját kocsijain
téglát szabadon szállíthat, de ha ezt más kocsiján teszi, annak szolgálatai-
ért fizetnie kell.

14. A vásári vámok a várost illetik.

15. A Malchai ház mellett fekvő szegletházért a város bérleti díjat fizet,
de a ház lakói a városi joghatóság alá tartoznak.

16. A dombon fekvő összes polgári ház adóját a káptalannak fizeti,
amíg csak azok káptalani házakká nem válnak.

17. Annak érdekében, hogy jelen szerződés törvényi erőre emelked-
hessen, mindkét fél kéri fogja azt az elkövetkezendő országgyűlésen.

18. A káptalani házak körül tilos úgy polgári házat emelni, hogy a káp-
talani házak kilátását eltakarja.

19. A Széchenyi György által alapított magyar ispotály a káptalan igaz-
gatása alatt marad, és ezután is mentes lesz minden teher és katonai be-
szállásolás alól. A polgári hatóság ajánlatára a káptalan polgári nyomorul-
takat is felvesz az ispotályba és alapítványából eltartja őket.

20. A Káptalandombra esetlegesen menekülő, de különben a városi
joghatóság alá tartozó személyeket a tanács onnan erőszakkal, illetve a
káptalan megkeresése nélkül nem hurcolhatja el.

E pontok megtartására mindkét fél magát és utódait kötelezi.⁵⁶ A város
szabadsága szinte karnyújtásnyira volt. A centum pecuniarum summam
megfizetésére a polgárságot már nemigen kellett ösztökélni, a királynő
március 6-án ki is bocsátotta kiváltságlevelét. A kiváltságlevelél szerint az
országgyűlésen mint a negyedik rend tagja követeivel szavazati joggal bír.
A város elidegeníthetetlen módon a Szent Korona tagja. A polgárság az
ország nemesének tekintendő, és így csak az országnak tartozik adót fizet-
ni, saját területén földesúr, a földesuraság minden jogával. A város Szent
György vértanú napján bírót és tizenkét szenátort választ. A tanács mond

⁵⁶ Győri Kápt. Levéltára Th. XVIII. 2814.

ítéletet a szabad királyi városok törvényszéke elé tartozó ügyekben, és pallosjoggal is rendelkezik. Másodfokon természetesen a tárnokmester jár el és hoz ítéletet.

A várparancsnok csak katonai ügyekben járhat el, a város felügyeli kizárólagosan a céheket, szedi a vámokat és élvezi a kisebb királyi haszonvéti jogokat. A város gyakorolja a kegyúri jogosítványokat is. A polgárok személy szerint csak saját városi bíróságuk alá tartoznak, mentesek az ország területén az adók, vámok, harmincad fizetése alól, adósságuk miatt őket másutt zaklatni, elfogni nem szabad.⁵⁷

Összefoglalva tehát a város végül huszonkétezer rajnai forinton váltja meg magát földesúrnak hatalma alól.⁵⁸ Mária Terézia 1743. március 6-ai szabadalomlevelével Győrt szabad királyi városi rangra emeli. Győr ettől kezdve zöld függőpecséteit lecseréli pirosra⁵⁹ – ahogy nemesi eredetű oklevelek kiállításánál szokás –, mostantól kezdve a polgárság egyedül a városi tanács fennhatósága alá tartozik.⁶⁰

Miután a földesúrral sikerült megegyezni, és a privilégiumlevél a vármegye hatalma alól is mentesítette a várost, már csak egy lépés volt hátra: a város jogainak becikkelyezése az elkövetkezendő országgyűlésen. Eddig sem volt zökkenőmentes az út, természetesen ez a procedúra is hozott a városatyák számára elég gondot, izgalmat. A tét nem mondható kicsinek: visszanyerni a régi jogot, amelyet V. István korában elért a város, elnyerve a székesfehérvári jogokat. 1751-ben Mária Teréziától királyi meghívó levelet, regalist kap a város az elkövetkezendő országgyűlésre. 1751. március 3-án a városi tanács egyhangúlag Karner József főbíró és Babatics József tanácsost választja meg országgyűlési követnek. Április 14-én a városi tanács ülésén 11 pontban állítják össze a követeknek szóló utasítást.

Az országgyűlésen óriási csetepaté tör ki, a királyné személyes közbelépésének köszönhető, hogy Győr városával kapcsolatos akaratát keresztül tudja vinni. Mind a káptalan, mind a vármegye – a szerződés, illetve a privilégiumlevél ellenére – a város ellen hangolja a diéta követeit. Felszólalásaikat, amelyben sérelmeiket – többek között azt, hogy Győrött a

⁵⁷ Csizmadia 1943, 27. o.

⁵⁸ Jankó 1934, 3. o.

⁵⁹ *Ius cerare rubrae.*

⁶⁰ Vö. Csizmadia 1943, 27. és Jankó 1934, 3. o.

városban élő nemeseket is megadóztatják, amíg a polgárok másutt sem fizetnek semmiféle közterhet – taglalják, a nemesi többségű országgyűlés empátiája panaszáradatakat akceptálja, és rokonszenvével a jogaikban és méltóságukban sértve érzett nemesi – földesúri követek mellé állnak. A haladás gátjai ennek ellenére – főleg a királynői akarattal szemben, amelyet a felső tábla is erősít – már nem tudnak lenni, Komárom, Újvidék és Zombor városokkal együtt az 1751:27. tc. értelmében Győr ismételtén, ősi jogainak megfelelően visszanyerte és e cím fennállásáig megőrizte szabad királyi városi rangját, a hozzá kapcsolódó minden kiváltsággal egyetemben.